

Cilt / Volume: 12, Sayı / Issue: 23, Sayfalar / Pages: 212-239

Araştırma Makalesi / Research Article

Received / Alınma: 29.11.2021

Accepted / Kabul: 22.01.2022

OTORİTERİZM AÇISINDAN DEMOKRAT PARTİ

Vahap ULUÇ¹

Öz

Bu araştırma Demokrat Parti (DP)'nin otoriterizm kavramı açısından incelenmesine dayanmaktadır. Kendi içinde homojen bir yapı arz etmeyen otoriterizm monarşiden tutun rekabetçi otoriter rejime kadar uzanan farklı uygulamaların konusu olmaktadır. DP iktidarı, muhalefeti manipüle ederek, basın üzerinde baskı uygulayarak, muhaliflere korku salarak ve yargının tarafsızlığı ilkesini ihlal ederek otoriterizme önemli ölçüde yaklaşmaktadır. Ancak otoriter rejimlerde seçimler yapılsa da muhalefetin iktidara gelmesine izin verilmez; yanı sıra uygulanan baskı sistematiktir. DP iktidarının seçimleri bu denli manipüle edebilecek güce sahip olmaması ve değişik kurumlar üzerindeki baskısının sistematik nitelik taşımaması DP iktidarını otoriter rejimin dışına çıkarmaktadır. Ancak bu durum DP'yi demokratik bir kimliğe de kavuşturmamaktadır. Ciddi bir otoriterleşme eğilimi içinde olan DP iktidarının demokrasi ile rekabetçi otoriter rejim arası bir yerde durduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Otoriterizm, Demokrat Parti, Rekabetçi Otoriter Rejim, Demokrasi.

Jel kodu: D72, D79.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ulucvahap@yahoo.com, 0000-0002-2782-4451.

Atıf/Citation

Vahap, U. (2022). Otoriterizm açısından demokrat parti. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 212-239.

DEMOCRAT PARTY IN REGARD OF AUTHORITARIANISM

Abstract

This investigation is based on the study of the Democrat Party (DP) as regards the concept of authoritarianism. Authoritarianism, which does not display a homogeneous structure in itself, is being the subject matter of diverse practices extending from monarchy to competitive authoritarian regime. The power of DP had come significantly closer to the authoritarianism by manipulating the opponents, applying pressure on the media, spreading fear on the opponents and breaching the principle of impartiality of justice. However, while elections are made in authoritarian regimes, the opponents are never allowed to come into power; also, the pressure applied is systematic. Lack of power sufficient to manipulate elections to this level of DP's power and its pressure on different systems not being systematic takes the DP's power outside the authoritarian regime. However, this does not make DP to have a democratic identity. It can be said that the DP power, which has a tendency of becoming authoritarian, stands on a point between democracy and competitive authoritarian regimes.

Key words: Authoritarianism, Democrat Party, Competitive Authoritarian Regim, Democracy.

Jel Codes: D72, D79.

1. GİRİŞ

Demokrat Parti (DP), Türk siyasal hayatında etkileri günümüze kadar devam edecek hem sosyal hem siyasal hem de ekonomik sonuçlar doğuran bir döneme damgasını vurmuştur. DP iktidarı, siyasal açıdan devlet ağırlıklı bir yönetim anlayışından halk ağırlıklı bir yönetim anlayışına geçişi ifade eder. DP iktidarı ile beraber Türkiye, siyasi iktidarın demokratik teamüllere göre belirlendiği- birkaç defa akamete uğramış olsa da- bir siyasal sistemi benimsemiş ve bu yapı büyük ölçüde kurumsallaşmıştır.

DP'nin Adnan Menderes liderliğinde demokratik teamüllere uymayan birtakım uygulamaların içine girdiği genel kabul gören bir görüştür. DP'nin baskıcı uygulamaları genelde Adnan Menderes'in kişisel tutumu ile açıklanır. Ancak kuşkusuz söz konusu uygulamaların derinde yatan daha yapısal nedenleri bulunmaktadır. Örneğin Siyasal sistemin kurgulanma biçimi bunlardan bir tanesidir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk anayasası olan 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun parlamentoya verdiği olağanüstü yetkiler DP'nin eleştirilen uygulamalarının bir nedenini oluşturmaktadır (Türköne, 2010, s. 181). Bir diğer neden ülkenin sosyo-ekonomik koşullarıdır. Bu dönemde en büyük sosyal grubu köylüler oluşturmaktaydı. 1950'li yıllara doğru nüfusun %83'ü köylerde yaşamaktaydı, ayrıca DP'nin iktidara geldiği 1950'de Türkiye'de nüfusun %65'i gibi yüksek bir oranı okuryazar dahi değildi (Karpaz, 2017, s. 188, 401).

Demokratik bir sistemin kurulmasının bazı ön koşulları vardır. Batı örneğinde demokratik rejimin kurulmasından önce bir sanayi devriminin yaşandığı buna bağlı kentlileşmenin hızlandığı, okur yazarlığın arttığı ayrıca bir sınıfın oluştuğu, bu sınıfın kendi koşullarına

uygun bir ideoloji geliştirdiği; Avrupa tarihinin yüz yılını kapsayan bir Aydınlanma Çağı'na tanıklık edildiği buna eşlik eden Fransız İhtilali'nin yaşandığı görülmektedir. Bu, halkın bizzat içinde yer aldığı, daha sonra güçlü bir sivil toplum kimliği kazanacağı yaklaşık dört yüz-beş yüz yıllık bir süreci kapsar. Kuvvetin kuvveti durdurduğu koşulların ürünü olan demokrasi, sonuçta güçlü sivil toplumun hakim olduğu bir ortama özgü bir yönetim biçimidir. Türkiye'de ise modernleşme ve demokrasi bütün bu koşullardan yoksun, halk alt tabanına dayanmayan elit küçük bir azınlık tarafından devlet eliyle oluşturulmaya çalışılmıştır.

Dolayısıyla, iktidarın tutumu önemli olmakla beraber, otoriterleşme tek başına iktidar çevrelerinin baskıcı eğilimleri ile açıklanamaz. Bir siyasal sistemi otoriter ya da demokratik kılan şey iktidar sahiplerinin psikolojik niteliklerinin yanında ve daha da önemlisi sosyo-ekonomik çevresel koşullardır. Nüfusun kentli olmaması, sivil toplumun zayıf olması, işçi sınıfının zayıflığı, sermaye çevrelerinin devlete bağımlı olması, halkın demokratik haklar konusundaki duyarsızlığı gibi nedenler, siyasi aktörlerin liderlik kimliklerinden bağımsız bir şekilde siyasal sisteme otoriter nitelik kazandıran koşullardır.

Yukarıda bahsedilen yapısal nedenler uzun araştırmaların konusu olmaktadır. Biz burada söz konusu yapısal nedenlerden ziyade daha teknik açıdan DP iktidarının uygulamalarının otoriterizm açısından nerede yer aldığı ile kendimizi sınırlamaktayız. Dolayısıyla, bu çalışmadaki amacımız DP'nin baskıcı tutumunun arkasındaki nedenleri araştırmaktan ziyade DP iktidarının uygulamalarını otoriterizm kavramı çerçevesinde ele almaktır. Bu alanda, akademik açıdan yapılmış çalışmaların çok sınırlı olması, çalışmamızı önemli kılan bir neden olarak düşünülebilir.

2. OTORİTERİZM

Otoriterizm, özellikle ikinci dünya savaşından sonra gündeme gelmiş bir yönetim biçimidir. Otoriterizm, uygulamaları ile bazen totalitarizme bazen de demokratik sistemlere yaklaşmaktadır. Özellikle son zamanlarda demokratik değerlerin popülerliğinin de etkisi ile otoriter yönetimler totaliter yönetimlerden çok demokratik yönetimlere daha yakın durmaktadır. Ancak bu da bu tür otoriter rejimleri demokratik yapmamaktadır.

2.1. Otoriterizm Kavramı

Belli bir ideolojiye kendisini dayandıran herhangi bir sistemi incelemek kolaydır. Ancak belli bir ideolojiye angaje olmamış otoriter yönetimlerin çerçevesini belirlemek o kadar kolay değildir. Birincisi otoriter rejimlerin hiçbiri otoriter olduklarını kabul etmezler. Bu

yönetimlerin çoğu demokratik olduklarını dahi iddia ederler. İkincisi, otoriter yönetimler sahip oldukları ilklerden ziyade uygulama biçimlerinden hareketle tespit edilirler.

Otoriterizm veya otoriterleşme kavramı ile otorite kavramını birbirine karıştırmamak gerekir. Otoriterizm otorite sözcüğünden türemiştir, ancak aralarında çok büyük farklar vardır. Otorite bir makama atanmakla kendiliğinden ortaya çıkan, etkisini kabul görmekten alan bir yetki biçimidir; bir başka ifade ile meşru iktidar demektir; siyasal iktidarın meşruiyet kazanmasıdır (Sartori, 1996, s. 202-204). Otoriterizm ise bir grup insan üzerinde otoritenin onun rızasını alarak ya da almayarak uygulandığı tepeden yönetim anlayışıdır (Heywood, 2015, s. 105). Otoriteye dayana iktidar aşağıdan yukarıya doğru çıkarken, otoriterizm tam tersine yukardan aşağıya doğru inmektedir. Güven unsurunu içinde barındıran otoritede siyasal iktidara itaat gönüllülük esasına dayanmaktadır. Oysaki otoriterizm, otoritenin beğenilen kurumlarını diktatoryal bir devlete aktarma hedefindedir (Sartori, 1996, s. 207). Dolayısıyla, otoriterizm ile otorite arasında ters orantı vardır. Siyasal iktidar baskı azaldığı oranda otoriteye, baskı arttığı oranda da otoriterizme yaklaşır.

Otoriterizm kavramı farklı bilim insanları tarafından değişik şekillerde tanımlanmıştır. En kapsamlı tanımlardan biri Linz'e aittir. Ona göre otoriterizm "Sınırlı, fakat sorumlu olmayan bir siyasal plüralizme yer veren; işlenmiş ve yol gösterici bir ideolojiye değil, kendine özgü zihniyetlere sahip olan; gelişmelerinin bazı aşamaları dışında, yaygın ve yoğun bir siyasal mobilizasyon yaratmayan; bir liderin veya bazen küçük bir grubun, biçimsel yönden iyi belirlenmemiş fakat fiiliyatta oldukça tahmin edilebilir sınırlar içinde iktidarı kullandıkları siyasal sistemler"dir (Linz, 1984, s. 130). İtaat, düzen ve milli birlik temasına dayanan (Heywood, 2015, s. 105-106) otoriterizmin bir ucu demokrasiye diğer ucu totalitarizme dayanan uygulamalara konu olması tanım alanını geniş bir kavrama dönüştürmektedir.

Otoriter yönetimler, sınırlı sayıda grupların varlığına izin verebilir ya da kurumların siyasete katılımlarını kurumsallaştırabilir, daha da ötesi ortaya çıkmalarına olanaklar da sağlayabilir. Ancak hangi grubun hangi şartlarda ne tür faaliyetler yürüteceğine karar veren de yine otoriter yönetim olmaktadır. Otoriter yönetim bu gruplara karşı duyarlı olsa da bunlar aracılığı ile yurttaşlara hesap verme gibi bir sorumluluğu bulunmamaktadır (Linz, 1984, s. 133).

Otoriterizm demokrasinin olmadığı düzen demektir. Bu anlamda, demokrasi kavramından hareketle de otoriterizmi tanımlamak mümkündür. Çünkü otoriterizm, demokrasinin temel özelliklerinin ortadan kaldırılması ya da ihmal edilmesi durumunu ifade eder. Nitekim otoriterleşme denildiğinde bireysel özgürlüklerin, seçme ve seçilme ile örgütlenme hakkının

ve temel insan özgürlüklerinin yok sayılması ya da demokratik teamüllere uymayacak şekilde sınırlandırılması akla gelmektedir (Türk'öne, 2010, s. 176-179).

2.2. Otoriterizmin Özellikleri

Otoriter yönetimlerin belirgin ortak özelliği hukukun kamu yararına göre değil de yönetici azınlığın çıkarına göre manipüle edilmesidir. Dolayısıyla otoriterizm, keyfi yönetim demektir. Ancak otoriter yönetimlerde demokrasinin bazı unsurlarına rastlanabilmektedir. Otoriter yönetim otoriter kimliğini korumak kaygısı ile uluslararası ve toplumsal çevrelerden gelen baskılara karşı kontrolü liberalleşme politikalarına kendini açık tutmaktadır (Kassem, 2004, s. 3). Otoriter yönetimler sadece uluslararası veya ulusal çevreden gelebilecek baskılara karşı değil, aynı zamanda hem rejimin sürdürülebilirliğini sağlamak ve istikrarını korumak hem de demokrasinin gelişimini engellemek için rejim açısından yaşamsal bir öneme sahip olan siyasal partiler, seçimler ve parlamento gibi demokratik kurumlara yer verebilmektedirler. Nitekim yapılan araştırmalar bu kurumlara yer veren göstermelik demokrasilerin/otoriter rejimlerin bu kurumlardan yoksun olanlara göre daha uzun ömürlü olduklarını göstermiştir (Hadenius ve Teorell, 2007, s. 146-148)

Otoriterizmin özellikleri konusunda en çok başvurulan kaynak Linz olmaktadır. Linz'in yukarıda geçen tanımından yola çıkarak otoriterizmin dört temel ayırt edici özelliğinden bahsetmek mümkündür (Linz, 1984, s.130): Sınırlı çoğulculuk, kendine özgü bir zihniyetin varlığı, düşük düzeyli siyasal katılım veya sınırlı siyasal mobilizasyon (katılım) ile sistemin kişiselleştirilmesi.

Otoriter rejimler totaliter rejimlerin aksine tek bir partinin dayattığı tek bir ideolojinin zaferiyle sonuçlanmış bir mücadelenin sonucunda ortaya çıkmazlar. Aksine, otoriter rejimlerde birbirinden bağımsız birkaç grup, siyasi kararları kısmen etkileyebilecek özellikleri ile siyasi iktidardan pay alabilirler. Dolayısıyla hemen hemen bütün otoriter yönetimler, adil ve özgür bir ortamda gerçekleşmesi de seçim mekanizmasının işlemesine özen gösterirler (Türk'öne, 2010, s. 176). Demokratik sistemlerin tersine temsil edilecek çıkarlar ve siyasi süreçlerde yer alacak örgütler çok kesin sınırlar ile belirlenmiştir. Otoriter rejimler, çoğulculuğu engelleyecek özel olanaklara sahip olmakla beraber sıfır çoğulculuktan (totaliter uçtan) maksimum çoğulculuğa (demokratik uca) kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde herhangi bir yerde yer alabilirler (Marquez. 2019, s. 82-83).

Muhalefetin sınırlı düzeyde kendini ifade edebildiği otoriter rejimler, gerekli görülmesi halinde tartışmalardan tutun protestolara kadar belli yoğunlukta itirazlara izin verirler. Bu tür

izinler daha çok hükümete karşı sert muhalefet yürütmeyen ılımlı muhalefet içindir. Siyasi partiler, gazeteler ve sivil toplum örgütleri bu özgürlük alanını bir muhalefet alanı için kullanabilmektedirler (Çağla, 2015, s. 184). Dolayısıyla, otoriter yönetimlerde farklı toplumsal kesimler ya yönetime rağmen ya da yönetimin izni ile bir muhalefet bloğu oluşturabilir. Gerekliğinde yönetim bunlarla örneğin bir yasanın parlamentodan çıkarılmasında olduğu gibi birtakım ittifakların içine de girebilir.

Sınırlı çoğulculuk anlayışı içinde medya ve sivil toplum örgütlerinin de kendilerini ifade etmelerine sınırlamalar getirilmiştir. Otoriter yönetim kamuoyunun serbestçe oluşumuna izin vermediği için iletişim araçlarının denetimini elinde tutar. Muhafif medya ya muhalif olduğu için baskı altındadır ya da “yandaş” olduğu için siyasi iktidarın rahatsız olmayacağı bir yayın politikasına sahiptir. “Yandaş” medya siyasi iktidarın rahatsız olmayacağı bir yayın politikası gütmeyen ötesinde çoğu defa siyasi iktidarın “propogandası”nı yapacak şekilde siyasi iktidar ile muhalefet arasında deşavantajlı bir durum yaratır (Levitsky ve Way, 2002, s. 57-58). Demokratik sistemlerde sivil toplum örgütleri özgür bir şekilde kendilerini ifade edebilmek için olanaklarına sahip oldukları gibi siyasi iktidar üzerinde de bir baskı unsuruna dönüşebilmekte, siyasi iktidarın aldığı ya da alacağı kararları etkileyebilmektedirler. Oysaki otoriter rejimlerde baskı tam tersi yöndedir. Otoriter yönetimlerde siyasi iktidar, farklı düşünsel ve çıkar gruplarına dayanan sivil toplum çevrelerinden etkilenmekten ziyade, bu sivil kuruluşları baskı altında tutmakla kendilerini ifade etmelerine dahi ciddi sınırlamalar getirir. Bu tür yönetimlerde bireysel özgürlükler de en az kollektif özgürlükler kadar baskı altındadır.

Otoriterizmin bir diğer özelliği kendine ait bir zihniyete sahip olmasıdır. Linz’e göre totaliter düzenler bir ideolojiye göre hareket ederken, otoriter düzenlerin motivasyon kaynağı zihniyetlerdir. Dolayısıyla, Linz zihniyet ile ideoloji arasında bir fark gözetir: “İdeolojiler... fikri bakımdan az çok işlenmiş ve örgütlendirilmiş düşünce sistemleridir. Zihniyetler ise, değişik durumlara karşı kodlaştırılmış tepkiler sağlayan, rasyonel olmaktan çok duygusal nitelik taşıyan, düşünce ve duygu tarzlarıdır... zihniyet subjektiver Geist, ideoloji ise objektiver Geist’tir. Zihniyet ruhsal yönelimlidir; ideoloji, derin düşünme ve kendini yorumlamadır... Zihniyet şekilsiz ve deşışkendir, ideoloji katı bir şekle bürünmüştür... İdeolojilerde güçlü bir ütopyacı unsur vardır; zihniyetler bugüne veya geçmişe daha yakındır” (Linz, 1984, s. 134). Siyasal hayatta fiilen işleyen farklı bilinç biçimleri olmamakla beraber, zihniyetler ideolojilere göre daha az bağlayıcıdır, zihniyetleri kitleler arasında yaymak daha zordur. Daha çok eğitimde kullanılmaya müsaittir. Totaliter rejimlerin bir enstrümanı olan ideoloji, gerçek siyasal süreçleri daha derinden etkileme özelliğine sahiptir. Otoriter

düzenlerde yöneticilerin kesin olması gerekmeyen zihniyetleri ise sosyal ve siyasal gerçekleri daha yakından yansıtma niteliği taşır (Linz; 1984, s. 134-137). Dolayısıyla otoriter yönetimler, totaliter yönetimlerde olduğu gibi “total” bir ideolojinin öncülüğünde toplumu hem sosyal, hem siyasal hem de ekonomik açıdan dönüştürme gibi bir hedef peşinde değildir ya da en azından ideolojik bir toplumsal dönüşüm hedefi öngörmez; daha ziyade belli bir zihni anlayış etrafında bir araya gelmiş, kendilerine rıza gösteren bir halk topluluğu isterler.

Siyasal mobilizasyonun düzeyi siyasal istemin otoriter kimliği hakkında belirleyici bir unsurdur. Siyasal mobilizasyon yurttaşların siyasal iktidarın eylem ve işlemlerine karşı siyasal katılımı ifade eder. Demokratik sistemlerde hem seçim dönemlerinde hem de iktidarın icraat halinde olduğu dönemlerde yurttaşlar değişik yollardan siyasal iktidarın eylem ve işlemlerini etkilemenin yollarına başvururlar. Oysa ki toplumsal alanda kurduğu ağ ile korku ve çıkara dayalı ilişkiler yoluyla aldığı destek sayesinde toplumu harekete geçirme kabiliyetine sahip olmakla beraber otoriter yönetimin temel amacı kontrol ettiği toplumun siyasal katılımını azaltmaktır (Taylan, 2021, s. 71). Bunun için otoriter yönetim siyasete entegre olmuş, siyasallaşmış bir kitle toplumu yerine siyasal iktidarı destekleyen ve istediği zaman harekete geçirebileceği manipülasyona açık bir kitleyi tercih eder. Bu çerçevede, örneğin rejimin meşruiyetine katkı yapacak bağımsız ya da yönetim tarafından el altından desteklenen dinsel, kültürel, iktisadi ya da sosyal kuruluşlara ve kadın örgütlerine izin verir (Durgun, 2012, s. 182-184).

Otoriter yönetimlerin belirgin bir diğer özelliği sistemin kişiselleşmesidir. Keyfi iktidarın somut hali iktidarın lider şahsında yasalarca tanımlanmış görev ve yetkilerin dışına çıkarak, kişisel iradenin yasaların yerine geçmesidir. Sistemin dayandığı kurumların işleyişi, bu kurumlara yeni personelin atanması bütünüyle otoriter liderin inisiyatifinde olmaktadır. Ayrıca parti içinde rakip olabileceği düşünülen kişilerin manipüle edilmesinden tutun sivil toplum örgütlerinden medyaya kadar otoriter liderin iktidarına hanel getirecek her tür faaliyet otoriter düzenin sürdürülebilirliğine hizmet edecek ya da en azından ona zarar vermeyecek şekilde dizayn edilir. Ayrıca otoriter liderin en büyük kaygılarından biri parti içinde kendisine karşı bir rakibin ortaya çıkma ihtimalidir. Bu durumda otoriter lider bir yandan kendi kadrosu içinde bağlılığı sağlamaya; diğer yandan bu yetmediğinde de baskıya dayanarak muhalifleri susturmaya çalışır (Yengil, 2016, s. 72).

2.3. Otoriterizm Çeşitleri

Sosyal bilimlerde bir olguyu anlamak onu idealize edecek şekilde sınıflandırmayı gerektirir. Otoriter yönetimler tek bir biçimde uygulanmadığından değişik tipolojilerin konusu olmuştur.

Otoriterizmin çeşitleri konusunda değişik sınıflandırmalara gidilmiştir. Örneğin Dahl, otoriter rejimleri üç ayrı kategoride değerlendirmektedir (Akt. Durgun, 2012, s. 188): “Siyasal katılım ve rekabete kapalı rejimler”, “siyasal katılıma açık düşük rekabetli rejimler” ve “siyasal katılımı düşük rekabet derecesi yüksek rejimler”. Linz ise daha ayrıntılı bir sınıflandırmaya gider. Linz otoriter rejimleri yedi alt başlık altında değerlendirmektedir (Linz, 1984, s. 159-233): “Bürokratik askeri otoriter rejimler”, “organik devletçilik”, “demokrasi sonrası toplumlarda mobilize edici otoriter rejimler”, “bağımsızlık sonrası mobilize edici otoriter rejimler”, “ırksal ve etnik ‘demokrasiler’”, “totalitarizm öncesi otoriter rejimler” ve “totalitarizm sonrası otoriter rejimler”. Şu ana kadar yapılan sınıflandırmaların tümü az çok birbirine benzemektedir (Durgun, 2012, s. 189). Daha güncel bir tipoloji ise Axel Hadenius ve Jan Teorell’in “Pathways From Authoritarianism” isimli çalışmalarında kullandıkları sınıflandırma olmaktadır. Buna göre, otoriter yönetimleri “monarşiler”, “tek parti rejimleri”, “askeri rejimler” ve “sınırlı çok partili rejimler” olmak üzere dördü bir sınıflandırma biçiminde ele almak mümkündür (Hadenius ve Teorell, 2007, s. 143-156). Axel Hadenius ve Jan Teorell’in kullandıkları sınıflandırmada geçen “sınırlı çok partili rejimler” ile Levitsky ile Way’in kullandığı “rekabetçi otoriterizm” kavramı aynı alt yönetim biçimlerini ifade etmektedir (Hadenius ve Teorell), 2007, s. 147). Onun için “sınırlı çok partili rejimler” yerine daha kullanışlı ve daha popüler olan “rekabetçi otoriterizm” kavramını kullanmayı tercih ettik.

2.3.1. Monarşi

Monarşiler, tarihin en eski yönetim biçimlerinden bir tanesidir. Monarşiler, iktidarın sadece hanedan üyeleri arasında el değiştirdiği, aile reisinin ülkeyi yönettiği, siyasal rekabetin çoğu defa yasak olduğu, küçük bir elitin yönetimi elinde tuttuğu pedersahi bir yönetimdir (Durgun, 2012, s. 190). Patrimonyal bir özellik gösteren monarşide yöneten ile yönetilen arasındaki ilişki baba oğul arasındaki ilişkiye benzer. Nasıl ki baba istediği zaman çocuklarını ödüllendirip cezalandırabiliyorsa aynı şekilde monark da istediği zaman bir uyruğunu ödüllendirip cezalandırabilmektedir. Suudi Arabistan ve körfez ülkeleri en tipik monarşi örneklerini oluşturur.

Günümüz monarşilerinin çoğu geleneksel monarşilerden farklıdır. Günümüz monarşileri büyük oranda Britanya İmparatorluğu’nun 20. Yüzyılın başında hayata geçirdiği ve Ortadoğu’daki devletlerin yönetim biçimlerini şekillendiren politikaların bir yansımasıdır.

Monarşiler, denge politikası güderek, iktidar tabanı olan ve birbiriyle rekabet halinde olan toplumsal aktörler arasında arabuluculuk yapabildiği ölçüde ayakta kalabilmektedir (Marquez,

2019, s. 202-203). Günümüzde monarşik yönetimler küreselleşmenin ve eğitim kurumlarının yaygınlaşmasının da etkisi ile demokratikleşme yönünde bazı adımları atmak zorunda kalmaktadır. Ancak bu “reform”lar monarşilerin genel karakteristik özelliklerini değiştirememektedir. Örneğin monark, babadan oğula geçen bir gelenek ile belirlenir. Ancak babadan oğula geçen her iktidar belirleme tekniğinin monarşiyi ifade ettiği anlamına da gelmez. Nitekim Suriye bir cumhuriyet rejimi olarak kendini ifade etse de orada da iktidar babadan oğula geçmiştir, baba Esad iktidarını oğlu Beşar Esad’a devretmiştir (Hadenius ve Teorell, 2007, s.146).

Hem ekonomik hem de siyasal kaynakları elinde tutan monarşiler, ekonomik kaynaklar üzerindeki hakimiyetini geleneğe, dine ve geldiği soy-sopa dayandırmaktadır. Siyasal kaynakları da tekelinde bulduran monarşik yönetimlerde siyasal katılım düzeyi olabildiğince düşüktür. Bu yönetim biçiminde yasama, yürütme ve yargı tek elde toplanmış olup siyasal iktidar hanedan çevresi arasında bölüştürülmüştür. Bundan dolayı, Monarşik yönetimlerde, kralın çevresinde iktidarın olanaklarından nemalanmak için büyük bir rekabet vardır. Fakat bu rekabet anayasal bir düzenlemeye dayanmadığı gibi teşkilatlanmış da değildir (Aron, 1976, s. 61). Ayrıca demokrasinin temel enstrümanlarından olan kitle iletişim araçları sansürlenmiş olup, yine demokrasinin temelini oluşturan temel insan hakları yasal güvence altına alınmaktan uzaktır.

2.3.2. Tek Parti Rejimleri

Demokratik olmayan siyasal sistemler çoğu defa tek parti rejimini benimsemektedir. Tek bir parti siyasi faaliyetleri tekelinde bulduranca ister istemez devlet ayrılmaz bir biçimde onun bir parçası haline gelir (Aron, 1976, s. 66). Otoriter tek parti rejimleri, sivil ve askeri bürokratların tek başlarına olmasa da üstünlük taşıdıkları bir koalisyonun iktidara hakim olduğu ve belirli bir ideolojiden ziyade belirli bir zihniyet içinde pragmatik bir biçimde hareket edildiği yönetimlerdir (Linz, 1984, s. 159). Totaliter tek parti rejimlerinden farklı olan bu seçkinci yönetim anlayışı geç-modernleşen ülkelerde modern bir ulus devlet inşa etme idealinden doğmuştur. Batı tarzı modern toplumların demokratikleşmesinin uzun tarihsel sürecin bir sonucu olduğu ve Batı dışı toplumların bu süreci yaşamalarının gerekmediği tezine dayanır. Kendi dinamikleri ile toplumun dönüşmesi beklenmediğinden toplumsal dönüşümün ancak devlet eliyle olabileceği düşünülür. Bu anlayışa göre milliyetçilik üst kimliğe dönüştürülecek ve ekonomik hayat da sosyal ve siyasal hayat gibi modern kurumlar ile biçimlendirilecektir. Belli bir ekonomik kalkınma gerçekleşene ve ulus inşa süreci tamamlanana kadar, bir bakıma demokratik bir sistemin alt yapısı hazırlanana kadar,

demokratik ilkelerin askıya alınması ve bu yöndeki taleplerin baskı altına alınması istenmektedir. Kısacası siyasal katılım ve demokratik hakların sınırlandırılmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Okutan, 2012, s. 217). Türkiye'nin tek-parti iktidarı dönemi tipik bir otoriter tek parti rejimini ifade eder. Nitekim parti farklı ideolojiden çok sayıda kişiyi aynı zihniyet etrafında bir araya getirebilmiştir.

Askeri rejimlerin kökeni çok eskilere dayanmakla beraber bürokratik-askeri rejim özelliği gösteren bu rejim, iki dünya savaşı arası dönemde Orta ve Doğu Avrupa ile 20. yüzyılı kapsayacak şekilde Latin Amerika'da sıklıkla görülmüştür. Bu rejimlerin belirgin özelliği aristokratlar gibi geleneksel sınıflar yerine ticaret ve sanayi burjuvasıyla sıkı bağlantıları olan "devlet burjuvazisi"ne dayanmalarıdır (Özbudun, 2016, s. 16).

Otoriter tek parti rejimlerinde ekonomi teknokratları belirleyici bir rol oynamakta, onun için işçi sınıfı gibi halk sektörüne dayanan gruplar baskı altında tutulmakta ve onlara ait örgütler pasif tutulmaktadır. Bu yönetim anlayışında, halkın demokrasiyi yaşatabilecek olgunluğa sahip olduğuna inanılmadığından; toplum mühendisliği anlayışı ile hareket edilmektedir. Demokratik kurumlar ve örgütlenmelere izin verilmediği gibi sosyal sorunlar siyasal alanın dışına çıkarılmaktadır (O'Donnell, 1990, s. 292-294). Bu tür rejimler 1980'li yılların sonlarına doğru "üçüncü demokrasi dalgası" sürecinde miadını doldurmuştur. Günümüzde Afrika, Ortadoğu ve Doğu Asya ülkelerinde buna benzer rejimlere rastlanmaktadır.

2.3.3. Askeri Rejimler

Askeri rejimlerin ekonomik gelişmişlik düzeyi ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Geri kalmış ya da az gelişmiş ülkelerde sermaye grupları ile işçi sınıfının zayıf olması ordunun rejim içindeki ağırlığını arttırmaktadır. Dolayısıyla sivil güçlerin yetersizliği askeri bürokratik grupları öne çıkarır. Demokratik sistemlerde sistemin demokratikleşmesine olanak sağlayan dengeleyici unsur olan sivil toplumun zayıflığı askeri darbeleri ve askere dayalı rejimlerin önünü açar. Güçlü ve kurumsallaşmış partilerin yokluğu, sendika ve derneklerin zayıf kalması, bağımsız kitle iletişim araçlarının zayıflığı karşısında tek güçlü örgütlü yapı olan ordunun siyaset içindeki ağırlığını artırır (Kışlalı, 2003, s. 313-314).

Ordunun yönetime el koyması değişik nedenlere dayanabilir. İç kargaşa, güvenlik zaafiyeti, ekonomik bunalım, ideolojik kamplaşma, yönetimin sorunları çözmedeki zayıflığı, rejimin tehdit altında görülmesi askerlerin fiili olarak yönetime el koymasının belli başlı nedenleri olduğu söylenebilir. Askerlerin iktidara geldiği ülkelerde sivil örgütlenmeye izin verilmediği gibi siyasi partilerin kurulmasına ve faaliyet yürütmelerine de izin verilmez; ayrıca siyasi

aktörlerin kitleleri mobilize etme olanakları ya sınırlanır ya da bütünüyle ortadan kaldırılır (Okutan, 2012, s. 216).

Askerin asıl görevi ülkeyi dış saldırılardan korumak ve içerde düzeni sağlamaktır. Dolayısıyla askerin görevi savaş sanatını öğrenmektir. Onur, cesaret, dayanışma ve fedakarlık savaşmayı kendine meslek edinen geleneksel ya da modern her kurumun temel değerlerini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, askeri mantık, düzen mantığıdır. Oysaki siyasal mantık tüm farklılıkları göz önünde bulunduran, farklılıkları bir arada tutmaya çalışan bir mantıktır. Asker tek tipleştirici bir düzenden yana iken; sivil yaşam, farklılıkları olduğu gibi kabul etmeye dayanır (Kışlalı, 2003, s. 326-327). Dolayısıyla ordu ilgi alanı gereği demokratik işleyişe aykırı bir yapılanma içindedir ve bu yapı siyasete intikal ettiğinde askeri otoriterlik ya da diktatörlük tarzı anti demokratik düzenler çıkar ortaya.

2.3.4. Rekabetçi Otoriter Rejimler

Rekabetçi otoriterizm biçimi demokratikleşmenin üçüncü dalgasında ortaya çıkmıştır. Rekabetçi otoriter rejimler hibrit-karma rejim, yumuşak otoriteryanizm ve yarı demokrasi gibi kavramlarla ifade edilmektedir (Durgun, 2012, s. 192). Bu tür otoriter rejimlere rekabetçi otoriter rejimler ya da hibrit rejim denilmesinin nedeni ne demokratik rejimlerin öngördüğü özgürlükleri ve hukuksal kurumları içermesi ne de klasik otoriter rejimlerde var olan seçimlerin yapılmadığı, medyanın bütünüyle kontrol altına alındığı, muhalefetin yok edildiği rejimler olmasıdır. Bir başka ifade ile hem demokratik sistemlerin bazı özelliklerini hem de otoriter rejimlerin bazı niteliklerini içeriyor olmasıdır.

Seçimlere katılımın önünde ne kadar az engel varsa, seçmenler sandık başında kendi iradeleri ile ne kadar hareket edebiliyorlarsa, muhalif partiler ne kadar kendilerini ifade etme ve toplanma özgürlüklerini kullanabiliyorlarsa rejim o kadar seçim demokrasisine yaklaşmış demektir. Aksi takdirde, siyasi iktidarın örneğin medyayı denetlemesi, ekonomik kaynakları adil olmayacak şekilde parti yararına kullanması ve sahip olduğu devlet olanakları ile muhaliflerin sesini kısması rejimi rekabetçi otoriter rejim statüsüne yaklaştırmaktadır (Seyaz, 2018, s. 194).

Özellikle soğuk savaş dönemi sonrasında 1980'lerin sonu ile 1990'lı yılların başında tek parti rejimleri ile askeri diktatörlükler Asya, Afrika, Latin Amerika ve Avrasya'da çöküş yaşarken, eş zamanlı olarak demokrasinin formel biçimi olan çok partili seçimler küresel düzeyde yaygınlaşmaya başladı. Dolayısıyla günümüzde en yaygın otoriter rejimler seçim rekabetini içeren rekabetçi otoriter rejimler olmaktadır (Levitsky ve Way, 2010).

Bilim insanları, demokrasinin şu minimum koşulları konusunda birleşmektedirler: Birincisi rekabeti, özgürlüğü ve çatışmayı içinde barındıran düzenli seçimlerin varlığı; ikincisi, yetişkin bireylerin seçime katılımı; üçüncüsü, konuşma, basın ve örgütlenme özgürlüğü; dördüncüsü de seçilmiş kurumları sınırlayacak, askeri, monarşik ya da dini vesayetçi bir gücün bulunmaması (Glasius, 2018, s. 519). İşte rekabetçi otoriter rejimler, bu özgürlük ortamına siyasi iktidarın egemenliğine zarar vermeyeceği kadar izin verebilen rejimler olmaktadır. Dolayısıyla rekabetçi rejimler olmakla beraber seçimlerde manipülasyon yapılması medyaya erişimin adil olmaması, kamu kaynaklarının patronaj ilişkisi benzeri yollardan suistimal edilmesi ve farklı yoğunluklarda şiddete başvurulması rekabetçi otoriter rejimlerin demokratik yönetimler olarak kabul edilmesine engel oluşturmaktadır (Brancati, 2013). Doğrusu, iktidarda bulunan partinin medyanın olanaklarından fazladan yararlanması, devlet kaynaklarına ayrıcalıklı ulaşması ve parti hizmetinde kullanması, kayırma gibi adil olmayan rekabet ortamı kısmen demokratik sistemlerde de bulunmaktadır. Ancak iktidar bu olanakları yarışma olanaklarını muhalefetin elinden alacak, seçim rekabetinde yarıştı etkileyecek düzeyde manipülatif amaçlarla kullanmaz. Örneğin, Rus yönetimleri bir yandan rekabetçi demokratik sistemlerde olduğu gibi medyanın çoğulculuğunun devam ettiği izlenimini vermeye özen göstermiş, diğer yandan da iktidara hanel getirecek olanları da denetim altında tutmaya dikkat etmiştir (Seyaz, 2018, s. 197-198).

Rekabetçi otoriter rejimler demokratik sistemler için hayati öneme sahip üç temel kurumu olan siyasal partiler, parlamento ve seçimlere izin verilebilmektedir. Ancak bu üç kurumun varlığı sistemin demokratik bir nitelik kazanması için yeterli olmamakta. Çünkü demokraside bu kurumların işlevi ile otoriter rejimlerdeki işlevi farklıdır (Bkz. Oğuz, 2019). Üçüncü demokrasi dalgasından sonra kurulan ve demokrasilerden çok farklı görünmeyen bu rejimlerde farklı ideolojik cenahta yer alan partilerin parlamentoda sandalye kazanmak için seçim rekabeti içine girmelerinin önünde bir engel bulunmaz. Seçimler düzenli aralıklar ile yapılır, basın ve medyada yerine göre hükümeti rahatsız edecek tartışmalar yürütülebilir. Temel hak ve özgürlükler başta olmak üzere din ve vicdan özgürlüğü korunuyor görünebilir, sokak protestolarına ve diğer siyasi ifade biçimlerine izin verilebilir. Ancak bütün bu serbestiyet ve demokratik görünüm iktidarı rahatsız etmeyecek yoğunluktadır. İktidara karşı muhalefetin mücadele verdiği oyun alanı hem serbest hem de adil değildir. İktidar, muhalefeti yasa dışı yollarla baskı altında tutabilmekte, medyayı tehdit edebilmekte ya da sunduğu bir takım maddi olanaklarla manipüle edebilmektedir. Yargı organları başta olmak üzere birçok kurumu kendi yandaşları ile doldurabilmekte, devlet imkanlarını seçim kampanyalarında

kullanabilmekte, yerine göre seçim sonuçlarına hile karıştırabilmektedir (Marquez, 2019, s. 89-90).

Rekabetçi otoriter rejimlerin başvurduğu yol ve araçlardan bir tanesi seçim mühendisliği uygulamalarıdır. Devletin olanaklarını elinde bulunduran siyasi iktidar, yargı üzerinden rakip gördüğü bazı partilerin seçime girmelerinin önüne geçebilmekte, muhalif partilerin halka ulaşmasını veya belirli bir seçmen grubunun oy vermesini engelleyebilmektedir. Yanı sıra patronaj ilişkiler ile bazı seçmenler iktidar partisine oy vermeye zorlanabilmektedir. Özellikle muhalif partilerin güçlü olduğu seçim bölgelerini yeni seçim bölgelerine ayırarak sandığa etki etmeleri engellenebilmektedir (Oğuz, 2019, s. 69). Seçim barajı da bu konuda muhalefeti etkisiz kılmak için başvurulan yollardan biri olmakta.

Yargı, demokratik sistemlerde siyasi iktidarın eylem ve işlemlerini denetlerken rekabetçi otoriter rejimlerde siyasi iktidarın denetimi altına girmektedir. Rekabetçi otoriter rejimler yargıyı bütünüyle özerklikten yoksun kılmasalar da siyasi iktidarın iktidarının devamına hizmet edecek, yerine göre muhalefeti ya da sivil toplum örgütlerinin etkinliğini azaltacak, yerine göre medyayı manipüle edecek bir enstrümana dönüştürmektedir.

Rekabetçi yapıldığı otoriter sistemler şu üç özellikten birine sahip olmak suretiyle demokratik sistemlerden ayrılır (Marquez, 2019, s. 93-95): Birincisi, çok adil ortamda geçen seçimleri kim kazanırsa kazansın oluşan iktidarın, devlet iktidarının iç mekanizmalarını kontrol eden grupları aşamaması ve son sözü bu grup ya da kişilerin söylemesi. İkincisi, seçimler yapılmasına rağmen büyük grupların seçim pratiklerinden dışlanması. Üçüncüsü de muhalefetin halk desteği ne kadar büyük olursa olsun, iktidarın seçim rekabetini düzenleyen normları, seçim sonucunu etkileyecek şekilde değiştirmesi. Birincisine İran'ı, ikincisine Suriye'yi, üçüncüsüne de Rusya'yı örnek göstermek mümkün. Rekabetçi otoriter sistemleri demokratik sistemlerden ayıran bir diğer özelliği de kurumlara uygulanan baskının sistematik olmasıdır. Nitekim demokratik sistemlerde de yerine göre iktidarlara bazı kurumları baskı altına alabilmektedirler, ancak bu baskı rekabetçi otoriter sistemlerdeki gibi sistematik olmamaktadır.

3. DEMOKRAT PARTİ VE OTORİTERİZM AÇISINDAN DEMOKRAT PARTİ UYGULAMALARI

DP, 1950'de yapılan milletvekili genel seçimlerinden başlamak üzere 1960 darbesine kadar yapılacak üç genel seçimi de kazanacak ve on yıl boyunca, kendisi ile ilgili birçok tartışmaya sebep olacak uygulamaları ile tek başına iktidar olmayı başaracaktır. DP iktidarı ile ilgili

yürütülen tartışmalardan bir tanesi de DP hükümetinin demokrasinin içinde ne kadar kaldığı ya da otoriter bir uygulamanın içinde yer alıp almadığıdır.

3.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1950 Milletvekili Genel Seçimleri Öncesinde Yaşanan Gelişmeler

Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeni bir partiye gebe olduğuna ilişkin belirtiler 1945 ortalarında kendisini göstermeye başlamıştı. 21 Mayıs'ta başlayan bütçe görüşmelerinde parti içinde şiddetli bir muhalefet su yüzüne çıkmıştı. Başta Adnan Menderes olmak üzere Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur ve Emin Sazak gibi konuşmacılar hükümeti değişik konularda sert bir şekilde eleştirmektedir. Eleştiriler daha çok bütçe açığı sebebiyle büyüyen devlet borçları, hayat pahalılığı, enflasyon ve hayat pahalılığı dolayısıyla zorda olan memurların durumu, karaborsa ve vergi sisteminin verimsizliği gibi konularda yoğunlaşmaktaydı. Bu aykırı sesler idarede yeni bir yaşam görüşünün hakim olmasını savunmaktaydı (Eroğul, 2019, s. 11). Çok partili hayata geçilmesini şiddetle savunan bu çevrelerin "Dörtlü Takrir" olarak bilinen önerge ile cumhuriyet rejiminin demokratikleştirilmesi yönündeki talepleri, sosyo-ekonomik koşulların zorlaması, bir de Rusya gibi dış aktörlerin baskısı ve dönemin konjoktürel durumu Türkiye'nin 1946'da çok partili hayata geçmesini belirleyen iç ve dış koşullardır (Kaan, 2021a, s. 168; Uluç, 2020a, s. 471-482). Çok partili hayata geçildikten sonra çok sayıda siyasal parti kuruldu. Ancak içlerinde en fazla dikkat çeken DP idi.

DP ismi dönemin konjoktürüne uygun bir şekilde seçilmişti. Parti'nin kurucuları ABD'deki Cumhuriyetçiler-Demokratlar mücadelesine öykünerek bunu Türkiye'ye taşıyacak şekilde Demokrat adını uygun bulmuşlardı. Yine ABD'de demokratların cumhuriyetçiler karşısındaki konumunda olduğu gibi cumhuriyetçilerin iki kerte solunda kendisini gören DP, kaba bir ifade ile ölçülü derecede demokrat, ölçülü derecede milliyetçi, ölçülü derecede muhafazakâr ve ölçülü derecede piyasa ekonomisinden yana şeklinde kendini tanımlamaktaydı (Çavuşoğlu, 2009, s. 268; Kaynar, 2016, s. 15-16).

Demokrat Parti'nin seksen küsur maddeye dayanan programı "genel hükümler" ve "hükümet işleri" biçiminde iki ana bölümden oluşmaktaydı. Birinci bölümde liberalizm ve demokrasiye vurgu yapılmaktaydı. Liberalizm de hem özgürlükler açısından hem de iktisadi düzen açısından savunulmaktaydı. Program'ın bu bölümünde temel hak ve özgürlüklerden ve dernek kurma özgürlüğünden bahsedilmekteydi. Demokrasi ise partinin kuruluş amacı olarak ifade edilmekteydi. Demokrat Parti'nin parti programının "hükümet işleri" bölümünde ise yeni bir yargı sisteminin kurulması gerektiği ve üniversite kurumunun özerkliği yanında tam serbest bir piyasa ekonomisi ve bununla bağlantılı devlet kuruluşlarının özel girişime devredilmesi

konuları vurgulanmaktaydı (Eroğul, 2019, s. 17-18). Dolayısıyla, parti programı açısından DP, ekonomide piyasa ekonomisini, siyasette ise çok partili hayatı savunarak batılı manada liberal demokratik bir sistemi benimsemekteydi.

Geleneksel olanın reddi üzerine kendisini konumlandırmış CHP'nin aksine DP kadroları, geleneksel olan ile önemli ölçüde bütünleşmiş dini ritüellerin kamusal alandan çıkarılmasını doğru bulmamıştır (Kahraman, 2010, s. 261). DP kadroları örtük de olsa CHP'nin aksine dini, gelişmenin önünde bir engel olarak görmemiş ve dinin, politik bir angajmanın içine girmedikçe, geleneğin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini savunmuşlardır (Uluç, 2020b, s. 121).

DP, 1946 yılında yapılacak belediye seçimlerine, seçimler için demokratik bir ortamın olmadığı gerekçesi ile katılmama kararı aldı (Kaan, 2021b, s. 351). DP kadroları belediye seçimlerinden yaklaşık iki ay sonra yapılacak milletvekilliği genel seçimlerine de katılmama düşüncesindedir. Ancak İnönü, seçimlere katılmama halinin Türkiye'nin yabancı devletlere kötülemek anlamına geleceğini ve bu durumda DP'nin kapatılacağını beyan etmiştir. Neticede DP, milletvekili genel seçimlerine katılmış, seçim sonuçlarına göre, CHP seçimleri büyük bir farkla kazanmış, ancak DP, açık oy gizli tasnif uygulamasına dayanan seçim sonuçlarını meşru görmemiştir (İnan, 2002, s. 113).

DP, bu süreçte yürüttüğü muhalefet ile sistemin göreceli demokratikleşmesine ciddi katkıda bulunmuştur. DP'nin 1947 yılında yapılan I. Büyük Kongresi, sistemin otoriter kimliğinden demokratik bir yönetime doğru dönüşmesinde önemli bir gelişme olmuştur. "Hürriyet Misakı" ismiyle hazırlanan bildiride temel hak ve hürriyetlere uygun olmayan hükümlerin anayasadan çıkarılması, milli hakimiyet ilkesinin güvence altına alınması ve devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması esasları kabul edilmiştir (Mete, 1947, s. 14-15). Yine 12 Temmuz Beyannamesi'nin yayınlanmasında DP'nin önemli katkısı olmuştur. Bu beyanname ile İnönü hem muhalefet üzerindeki baskılardan vazgeçileceği güvencesini vermiş hem de demokratik açılımların önünü açmak istemiştir (Kaan, 2021c, s. 513)

DP'nin I. Kongresinin ardından Cemiyetler Kanunu muhalefete izin verecek şekilde değişikliğe uğradı. Buna göre, 20 Şubat 1947'de sendikalar ile bölgesel federasyonların kurulmasına izin verilerek işçi ve işverenler lehine birtakım düzenlemelere gidilmiş oldu (Lewis, 1996, s. 307). Bu düzenleme, DP'nin etkisi ile sistemin demokratikleşmesine katkıda bulunan önemli bir gelişme olarak görülebilir. Yine DP muhalefetinin etkisi ile CHP'nin 7. Kurultayı'nda demokratikleşme yönünde olumlu adımlar atılmıştır. Buna göre, İnönü Kurultay'da yaptığı konuşmada idarenin tarafsızlığına vurgu yapmış, parti başkanının seçim

yolu ile belirlenmesi Polis Kanunu, Memurun Kanunu, Basın Kanunu ile Seçim Kanunlarının demokratik kriterlere göre yeniden düzenlenmesi, seçimlerin güvenli bir ortamda yapılması gerektiğini vurgulamıştır (Sarıçoban, 2005, s. 139). Dolayısıyla, çok partili hayata geçildikten sonra DP, muhalefet olduğu 1946-1950 yılları arası mevcut CHP iktidarına getirdiği eleştiriler ile CHP'nin sistemin demokratikleşmesine katkı sağlayacak adımlar atmasına sebep olmuştur.

3.2. Birinci Dönem Demokrat Parti İktidarı (1950-1954)

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimler Türk siyasal hayatı açısından bir dönüm noktasıdır. Her şeyden önce çok partili hayata geçildikten sonra yapılan ilk adil seçimlerdir. İkincisi bu tarihten sonra belli dönemlerde yapılan askeri müdahalelerle demokrasi kısa süreliğine akamete uğratılmış olsa da siyasi iktidarın seçimlerle belirlenme geleneğinin başlangıcını oluşturur. “Yeter, söz milletindir!” sloganıyla halkın karşısına geçen DP kadroları, devlete yabancılaşmış geniş geleneksel muhafazakâr kesimin duygularına hitap eden, mevcut rejimin hassasiyetlerini oluşturan laiklik ve devletçilik ilkelerini daha liberal yoruma tabi tutan ve bürokratik elitlere karşı milli egemenliği öne çıkaran bir siyaset gütmeyi tercih etmiştir (Demirel, 2016, s. 267-268).

1950’de yapılan milletvekili genel seçimlerine katılım %90’lar civarındaydı. Seçimin sonuçları CHP çevresi için hayal kırıklılığı yarattığı gibi DP kadrolarını da bir o kadar şaşırtmıştı. DP oyların %53,35’ini almışken CHP %38,38 ile yetinmek zorunda kaldı. Ancak CHP’nin iktidar olduğu dönemde yürürlüğe koyduğu çoğunluk seçim sistemi nedeniyle alınan oy oranları ile meclisteki sandalye dağılımı arasında ciddi bir dengesizlik vardı. DP ile CHP arasındaki oy farkı yaklaşık 15 puan iken DP’nin kazandığı 408 sandalyeye karşı CHP sadece 39 sandalye kazanabilmişti (Ahmad, 1995, s. 155-156).

Tek parti iktidarının halkın popüler dini duygularına yönelik baskıcı tutumu halkı devlete yabancılaştırmıştı. Menderes’in şahsında DP’nin yaptığı ilk icraatlardan biri halkın bu yöndeki taleplerine olumlu cevap vermesidir. Bu çerçevede, 16 Haziran 1950 tarihinde çıkarılan bir yasa teklifi ile Arapça ezan üzerindeki yasak kaldırıldı (Koca, 2016, s. 301-302). DP’nin kararı Anadolu halkı nazarında Menderes’i adeta bir kahraman yaptı. Toplumun kahir ekseriyetinin talebini karşılamak açısından da bu karar demokratik bir tutum olarak kabul edilebilir.

DP’nin iktidarının ilk yıllarında hem halkın takdirini kazanan hem de sistemin demokratikleşmesine katkıda bulunan icraatlarından biri katı otarşik bir nitelik taşıyan sistemde bir değişim yaratmış olmasıdır. Tek parti iktidarı döneminde bütünleşmiş bürokrasi

ile iktidar arasındaki organik bağ koparıldı (İnan, 2014, s. 249-250). Bu gelişme, her ne kadar DP hükümetinin kendi bürokratik kadrolarını oluşturmaya yönelik bir hamlesi olarak düşünülebilecekse de pratikte, sivil-askeri bürokrasinin keyfi uygulamalarına geçmişe oranla önemli bir sınırlama getirmek anlamına gelmekteydi (Heper, 2012, s. 180). Böylece, merkezin bütünüyle kendisini çevreye kapattığı patrimonyal devlet anlayışı yerini halkın isteklerini daha rahat bir şekilde siyasal sisteme aktarabildiği bir yapıya bıraktı.

Bu dönemin önemli gelişmelerinden biri de ordunun yüksek kademelerinde yürütülen geniş çaplı değişimdir. Daha iktidarının ilk aylarında bir darbe tertibi olduğu yönünde gelen haberler karşısında Menderes, Bayar'ın da desteğini aldıktan sonra ordunun üst kademelerinde değişikliğe gitmiştir. Genelkurmay başkanı başta olmak üzere bütün kuvvet komutanları ile ordu komutanları değiştirilmiş, ayrıca çok sayıda general emekliye sevk edilmiştir (Demirel, 2016, s. 272). Bu değişim, bir darbenin önüne geçmeye yönelik bir hamle olarak demokratik kurumların varlığı açısından olumlu karşılamak gerekir. Ayrıca, güvenlik kuvvetlerinin kasaba ve şehirlerdeki yetkileri kısıtlanmış, Jandarma Genel Komutanlığı Genel Kurmay Başkanlığı'ndan alınmış ve komutanlığın köylerdeki yetkileri sınırlandırılarak İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. Özellikle, tek parti iktidarı döneminde jandarmanın denetimden uzak bir şekilde köylüleri vergi ödemeye ve çalışma mükellefiyetlerini yerine getirmeye zorladığı düşünüldüğünde hükümetin bu uygulamasının köylüleri memnun ettiği söylenebilir (Karpat, 2017, s. 419). Hükümetin askeri bürokrasiye karşı aldığı bu tedbirlerin hem devlet-toplum yabancılaşmasını azaltmaya katkıda bulunduğu hem de sistemin demokratikleşmesine etkide bulunduğu düşünülebilir.

DP hükümeti, daha iktidarının ilk yıllarından itibaren genelde muhalefete özelde de CHP'ye karşı sert bir tutum geliştirmeyi tercih etti (Heper, 2011, s. 193). DP'nin CHP'ye karşı sert tutum içinde olmasının nedenlerinden biri Ahmad'a göre Menderes'in parti içinde kendisini devirmeye çalışan çevrelere karşı duyduğu kaygı idi. CHP'ye karşı yürütülen gereğinden fazla sert muhalefet ile dikkatleri dışarıya yönelterek içerde birliği sağlamaya çalışmaktaydı (Ahmad, 2015, s. 54). Bu çerçevede, DP'nin iktidarının ilk yıllarındaki uygulamalarından biri 8 Ağustos 1951 tarihinde CHP'ye bağlı halkevleri ve halkodalarını devletleştirmiş olmasıdır. Birer kültür yuvası olarak kabul edilen halkevleri ile halkodaları çok partili hayata geçildikten sonra CHP tarafından Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmamış, DP de bu kuruluşları söz konusu bakanlığa bağlamak yerine taşınır ve taşınmaz mal varlıklarını hazineye devrederek varlıklarına son vermiştir. DP'nin bir diğer uygulaması ise Şubat 1954'te CHP iktidarının son

dönemlerinde faaliyete geçen Köy Enstitüleri'ni klasik ilköğretmen okullarına dönüştürmek suretiyle kapatmış olmasıdır (Akşin, 2012, s. 250-251).

CHP tek parti iktidarı boyunca tek başına iktidar olmanın kendisine kazandırdığı avantaj ile yıllar içerisinde birçok alanda çok büyük bir servete kavuşmuştu. İş Bankası'ndaki payından tutun Mustafa Kemal'den kalma çiftlik ve benzeri gelirler CHP'yi önemsenecek düzeyde servete sahip bir kuruluş haline getirmişti. DP hükümeti, CHP'nin muhalefet yapma etkinliğini azaltmak üzere bu sefer gözünü CHP'nin mal varlığına dikmişti. DP, CHP'nin mal varlığını haksız yollardan edindiğini savunmaktaydı. CHP bu işin soruşturulması için yargının devreye girmesini önermiş ancak DP meclisteki çoğunluk avantajını hesaba katarak 14 Aralık 1953 tarihinde çıkardığı bir yasayla meclis yolu ile arsadan tutun mağazaya kadar yüzlerce gayrimenkulü CHP'den alıp hazineye devretmiştir (Kahraman, 2010, s. 300).

Tek parti iktidarı döneminde CHP'nin basına karşı sert tutum geliştirmiş olması, basın çevresi ile aydınların özgürlüklere vurgu yapan DP'yi desteklemelerine sebep olmuştu. DP de iktidara gelir gelemez basına karşı bir bakıma diyet borcunu ödemek üzere basın ve yayını özgürleştirecek bir yasa çıkarmıştı. 15 Temmuz 1950'de meclis tarafından kabul edilen 5680 Sayılı Basın Kanunu'nda yaptığı değişiklikler ile gazetecilerin sendika kurmalarına izin verilmiş, kıdem tazminatı ve iş sözleşmesi gibi haklara kavuşmaları sağlanmıştı. Ancak CHP'ye yakın basının DP'ye yönelik sert eleştirileri Menderes'i kızdırmış; bu eleştiriler insafsızca bulunmuş ve buna karşı Temmuz 1951'de çıkarılan bir kararname ile ilanların gazeteler arasında eşit dağıtımını işini yerine getiren şirketin elindeki bu yetki alınmış ve başbakanlığın tekeline verilmiştir (Taylan, 2021, s. 125-126). Böylece DP hükümeti her ne kadar demokratik kurallara vurgu yapsa da bu uygulaması ile demokratik hukuki eşitlik ilkesine riayet etmemiş, kendi takdirini kural koymada ölçü yapmıştır. Ancak DP asıl sert yüzünü 1954 seçimleri sonrasında gösterecektir. Genelde DP, özelde de Menderes'in bu baskıcı anlayışının mutlaka çok farklı nedenleri vardır. Bu nedenlerden biri de CHP'nin ve ona yakın gazeteci ve akademisyenlerin DP'ye yönelik çok sert söylemi olduğunu unutmamak gerekir.

3.3. İkinci Dönem Demokrat Parti İktidarı (1954-1957)

DP, 1954 seçimlerine güçlü bir şekilde girmişti. DP, 1950 ile 1954 yılları arasında basın, toplanma ve seyahat gibi alanlarda hak ve özgürlüklerin önünü açmış, bu durum tek parti iktidarı süresince kendini baskı altında hisseden Anadolu insanının büyük takdirini toplamıştı. Ancak 1954 seçimlerinde DP'nin halkın büyük bir teveccühü ile karşılaşmasının asıl nedeni ekonominin bütün olarak büyük oranda bir büyüme gerçekleştirmiş olması ve bunun halkın

refah seviyesine yansımış olmasıdır (Karpat, 2012, s. 94). Geçekten de 1950-1953 arası Türkiye’de ekonomik büyümenin yüksek düzeyde seyrettiği yıllar olmuştur. DP ile beraber dışa açılma politikalarının sonucu ABD’den Marshall yardımları çerçevesinde gelen hibe ve düşük faizli krediler tarımsal aletlerin modernizasyonunda kullanılmış, böylece o zamana kadar işlenememiş milyon hektarlık araziler tarıma açılmıştır. Buna eşlik eden üç-dört yıllık iyi hava koşulları ve patlak veren Kore savaşı nedeniyle pamuk fiyatlarının artması ekonomide yüksek düzeyde bir büyümeye neden olmuştur (Kanca, 2012, s. 54; Takım, 2012, s. 167; Zürcher, 2005, s. 331).

2 Mayıs 1954’te yapılan genel seçimlerde oy oranını rekor düzeyde (%56,6) arttıran DP’ye karşı CHP’nin oy oranı ise (%34,8) düşmüştü. Ayrıca çoğunluk seçim sisteminden dolayı meclisteki sandalye dağılımı CHP için hazin bir sonuç doğurmuştu. Buna göre, DP 503 milletvekili ile milletvekillerinin %93’ünü, CHP ise 31 milletvekili ile %7’sini alabilmişti (Topçu, Topçu, 2017, s. 63). 1954 genel seçimleri, tarım politikalarına önem veren ve toplumun dini hassasiyetlerini göz önünde bulunduran DP’nin, nüfusunun yaklaşık %80’i kırsalda yaşayan Anadolu insanından tam destek aldığını göstermekteydi.

DP, iktidarının ilk yıllarında dini ve ekonomik özgürlükleri öne çıkararak bazı konularda liberal, özgürlükçü reformlar yaptıysa da daha sonraki zamanlarda bu tutumundan vazgeçmiş, özellikle 1954 seçimleri sonrası “milli irade egemenliği” anlayışına dayalı, otokratik ve baskıcı bir yönetimi benimsemiştir. Doğrusu Menderes daha iktidarının başında demokrasinin ölçüsü olarak halkın iktidarı belirlemesini koymuştu. Ona göre, halkın çoğunluğu sizi destekliyorsa bu çoğunluk adına istediğiniz kararı alma hakkına sahip oluyordunuz. (Erdoğan, 2005, s. 34; İnan, 2014, s. 251).

1954 genel seçimleri halkın teveccühünün partiye değil de Menderes’e yönelik olduğunu ortaya çıkardı. Halkın bu ilgisi Menderes’in özellikle bu tarihten sonra başına buyruk hareket etmesinin nedenini de kısmen açıklamaktadır. Nitekim seçim sonrası dönemin önemli gazetecilerinden biri olan Ahmet Emin Yalman’a verdiği bir mülakatta 1954 seçimlerinin Menderes’e ne kadar büyük bir özgüven kazandırdığını ortaya koymaktaydı: "Seçimler, vatandaşların benim tuttuğum yolu ne kadar beğendiğini açığa vurdu. Şimdiye kadar ben, siz gazetecilere danışmağa değer veriyordum. Halkın coşkun güveni şimdi şunu belli ediyor ki, böyle bir danışmaya ihtiyacım yoktur..." (Yalman, 1971, s. 317). Rousseaucu bir çoğunluk demokrasisi anlayışı ile hareket eden Menderes’e göre çoğunluktan aldığımız destek ile toplum adına her tür düzenlemeyi yapma hakkına sahip oluyorsunuz.

DP'nin 1954 seçimleri sonrası demokrasi dışı uygulamalarından biri muhalefeti destekleyen illerin idari yapılarını değiştirmesi olmuştur. Söz konusu seçimlerde CHP Malatya'da CMP (Cumhuriyetçi Millet Partisi) de Kırşehir'de üstünlük sağlamış, bunun üzerine Malatya seçim bölgesi iki ile bölünmüştür. Böylece Malatya'nın bir ilçesi olan Adıyaman il yapılarak ayrı seçim bölgesi haline getirilmiştir. Yanı sıra Osman Bölükbaşı'nın partisi CMP'nin büyük bir farkla üstünlük sağladığı Kırşehir ili- 1957 seçimlerinden önce tekrar il yapılacaksa da- 30 Haziran 1954 tarihinde çıkarılan bir yasa kapsamında Nevşehir iline bağlı bir ilçe statüsüne dönüştürülmüştür (Çavdar, 2004, s. 63). DP'nin bu uygulamaları otoriter sistemlerde muhalefeti manipüle etmek amacı ile başvurulmuş seçim mühendisliği yol ve yöntem ile bire bir örtüşmektedir.

DP hükümeti, bürokrasinin CHP'ye bağlılık duyduğunu, bu durumun da kendileri için bir dezavantaj oluşturduğunu düşünmekteydi. DP, çıkardığı yasalarla üst düzey bürokratları da içine alacak şekilde bütün kamu görevlilerinin hizmet süresini 25 yıla indirmekteydi. Bunun içinde Sayıştay, Danıştay, Yargıtay başkan ve üyeleri ile akademisyenler de yer almaktaydı. İlk başta resen emekli edilecek kişilerin Danıştay'a başvurabilecekleri hükmü getirilmiş, ancak kısa bir süre sonra bu hüküm de kaldırılarak, görevden uzaklaştırmalara karşı yargı yolu da kapatılmıştır (Heper, 2012, s. 186-187). DP iktidarı daha baskıcı hale geldikçe ve mecliste sahip olduğu çoğunluk ile daha etkin pozisyon kazandıkça CHP ile muhalefetin elinde tek itiraz kanalı olarak yargı kalmaktaydı. Ancak yargı üyelerinin de emeklilik kuralı içinde yer almaları yargıyı bağımsız karar almakta baskı altında tutmaktaydı.

DP'nin içinde birçok milletvekili mensup oldukları hükümeti, ciddi bir ekonomi programı olmadığı gerekçesi ile şiddetle eleştirmiştir. 29 Kasım 1955 tarihinde yapılan grup toplantısında güvenoyu ile tek tek bakanları düşürmüşlerdir. Sıra Menderes'e geldiğinde onun için özel bir formül bulunmuş ve Menderes sadece kendisi için güvenoyu istemiştir. Neticede, Menderes, ispat hakkının tanınması, vatandaşların şikayetlerinin dinlenmesi ve enflasyona karşı tedbirlerin alınması vaatleri karşılığında grupta tek başına güvenoyu almayı başarmıştır. Sistemin kişiselleştirilmesi anlamına gelen bu gelişme, Menderes'in tek adamlığını pekiştirmeye hizmet etmiştir. Nitekim bir süre sonra Edirne milletvekili Cemal Köprülü grupta Menderes'e söz konusu programın neden uygulanmadığını sorunca Menderes onu partiden ihraç etmiştir (Taylan, 2021, s. 142).

DP, iktidarının ilk yıllarında sivil askeri bürokrasiye karşı temkinli olmayı tercih ederek, takip ettiği politikalara tepki geldiğinde kolayca geri adım atmasını bilmiştir. Ancak 1954 seçimleri sonrasında halkın desteğinin artmasının etkisi ile bürokrasi meselesiyle daha fazla meşgul

olmaya başlamıştır (Demirel, 2021, s. 132). Çıkarıldığı 6435 sayılı kanunla bütün hükümet çalışanları temyiz hakkı olmaksızın kendilerini atayan yetkili merci tarafından işten çıkarılabiliirdi. 1954 yılında akademisyen Bülent Nuri Esen'in üniversitedeki görevine son verildi. 1956'da hükümeti eleştirdiği için Profesör Hüseyin Naili Kubalı ihraç edildi, aynı yıl, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turan Feyzioğlu, hükümeti, Akademik Yıl açılış konuşmasında Doçent Aydın Yalçın'ın terfisinin reddi üzerinden eleştirdiği için görevden alındı (Heper, 2012, s. 187).

DP'nin özellikle 1954 seçimleri sonrası arttırdığı baskı politikalarının somut örneklerinden biri dönemin en önemli propaganda araçlarından biri olan radyoda konuşma yapmayı adeta iktidarın tekeline almış ve muhalefeti bu olanaktan mahrum bırakmış olmasıdır. CHP başta olmak üzere muhalefet radyoda konuşma konusunda eşit davranılması gerektiğini dile getirmiş, Menderes ise radyonun devlet malı olduğunu ve devlet malının da hükümet tarafından kullanıldığı argümanı ile bu uygulamayı savunmuştur (Toker, 2020, s. 321). Menderes'in şahsında DP hükümetinin bu uygulaması otoriter rejimlerdeki muhalefeti basın üzerinden susturma politikalarının tipik bir örneğini oluşturmuştur.

Türk Ceza Kanunu'nun 481. maddesine göre, basın yolu ile biri hakkında birtakım suçlamalarda bulunan kişi elindeki delilleri yayınlama hakkına sahip değildi. Yargıtay 1949 yılında bu kararı bakan ve milletvekilleri ile ilgili iddiaları da içerecek, özel kişiler gibi muamele görecekları şekilde genişletti. DP içinden 19 milletvekili ispat hakkının tanınması için bir önerge verdiler. CHP tarafından desteklendiklerini düşünen Menderes, bunlardan 9'unu partiden ihraç ederken, kalan 10 kişi de istifa ederek partiden ayrıldı (Demirel, 2021, s. 260-261). Dolayısıyla, Menderes iktidarını pekiştirdikçe parti içindeki muhaliflerle yaşadığı sorunları diyalog yolu ile çözmekten ziyade onları partiden uzaklaştırarak çözüme yolunu tercih etmiş ve böylece kişisel iktidarını pekiştirmiştir.

Bunun üzerine bir anda CHP ile CMP'nin dışında sahip olduğu milletvekili sayısı ile aralık 1955'te Hürriyet Partisi ismiyle üçüncü bir muhalefet partisi çıktı ortaya. Menderes'in seçim tarihini 27 Ekim olarak belirlemesi üzerine bu üç parti seçimde güç birliği yapma kararı aldı. Ancak Menderes, bu güç birliğini boşa çıkarmak için seçim kanununda değişikliğe giderek siyasal partilerin ortak adayla seçimlere girmelerinin önüne geçmiştir. Aynı zamanda, altı ay geçmeden partisinden istifa eden bir milletvekilinin başka partiye geçemeyeceğini hükme bağlamıştır (Kahraman, 2010, s. 324; Çavdar, 2004, s. 63). Böylece demokrasilerdeki siyasal partilerin seçim rekabetinde eşit koşullara sahip olmaları gerektiği ilkesi ihlal edilerek muhalefetin güç birliği içinde seçimlere gitmelerinin önüne geçilmiştir.

İktidarının ileriki yıllarında basın, hükümete yönelik eleştirinin dozajını arttırdıkça DP, basına karşı tutumunu daha da sertleştirdi. Bu çerçevede, 1957’de gazete kağıtlarının tek elden ithaline yönelik düzenleme yapıldı. Amacı basını dizginlenmek olan bu karar basın çevrelerinin sert tepkisi ile karşılaştı. Bundan sonra bir yayın organının ayakta kalabilmesi hükümet ile ilişkilerini iyi tutmasına bağlı olacaktı. Hükümetin bu kararı sonrası iktidara yakın duran yayın çevreleri için “besleme basın” kavramı türetilti. İktidar kâğıt temininde kısıntıya gitmekte ve kâğıdı fahiş fiyatlarla satmaktaydı. Basın üzerindeki baskı o kadar arttı ki, Uluslararası Basın Enstitüsü Başkanı Menderes’e yazdığı bir mektup ile endişelerini dile getirdi. Basın üzerindeki baskıyı açılan basın davalarından ve mahkûm olmuş gazetecilerin sayısından da tahmin etmek mümkündür. TBMM’de hükümet adına bir soruya cevap veren bir bakan 1950-1958 yılları arasında 811 gazetecinin hüküm giydiğini ifade etmişti (Çavdar, 2004, s. 71). Yine yapılan araştırmalara göre 1955-1960 yılları arasında 2.300 basın davası açılmış, 867 gazeteci mahkûm edilmiştir (Şenol-Cantek, 2016, s. 424-425). Demokraside dördüncü kuvvet olarak kabul edilen basın ve yayın, DP hükümetinin özellikle son dönemlerinde çok ciddi baskı altına alınmış, muhalif görüşteki kesimlerin kendilerini ifade etmenin en önemli yollarından biri susturulmaya çalışılmıştır.

3.4. Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960)

İktidar olduğu günden beri yerel örgütlenmelerinin pragmatizme ve gerçekçiliğe dayanan tekniğinden yararlanan DP kadroları 1957 seçimlerinde de aynı yolu izledi. Nitekim Parti’nin taşra örgütlenmelerinin sorunlara pragmatist yaklaşımı DP’nin iktidarda kalmasında çok büyük rol oynamıştı. DP, seçim sürecinde bir yandan önceki ekonomik başarılarını öne çıkarmakta diğer yandan da halkın yaşam standartını daha ileri bir seviyeye ulaştırmanın vaadini vermekteydi (Karpat, 2012, s. 98-100). Ancak DP’yi iktidarda tutan asıl neden olan ekonomideki büyüme tersine döndü. Ekonomide yaşanan olumsuz gelişmeler DP’nin halk desteğini etkilemiştir. 1957 seçim sonuçlarına göre, DP oyların %47,9’unu aldı. Oysaki 1950 ve 1954 seçimlerinde oyların %50’sinden fazlasını almıştı. CHP ise 1954 seçimlerinde %36 olan oy oranını %41’e çıkardı (Ahmad, 2015, s. 76). DP, oylarında ciddi bir düşüş yaşanmış olmakla beraber hem halkın desteğinin sürmesi hem de seçim sisteminin de kendisine kazandırdığı avantajla tekrar tek başına iktidar olabilecek yeterli oyu alabilmişti.

1957 seçimleri her yönü ile tartışma konusu olmuştur. 1954’ten sonra çıkarılan Seçim Yasası uygulama itibariyle siyasi partilerin seçim rekabetinde eşit koşullara sahip olmaları gerektiği ilkesini ihlal etmekteydi. Seçim Yasası siyasi partilere radyonun kullanılmasını yasaklamıştı, ancak cumhurun başı olan ve tarafsız olması gereken Celal Bayar, Menderes ile seçim

yollarına düştü. Doğal olarak da cumhurbaşkanı ve başbakan sıfatı ile Bayar ve Menderes radyodan istedikleri mesajı kamuoyuna verebilmekteydiler (Toker, 2020, s. 623).

İsmet İnönü'nün daha sonra "kütük marifetleri" olarak tanımlayacağı (Toker, 1991, s. 13) 1957 seçim sonuçları muhalefetin şikâyet dalgası ile karşılaştı. CHP, DP'yi altmış ilde seçmen kütüklerinde yolsuzluk yapmakla, kendi seçmenlerine mükerrer oy kullandırmakla suçlamaktaydı. Yüksek Seçim Kurulu ise bazı önemsiz olayların seçim sonucunu etkilemediğini söylüyordu. Oysa ki seçimin geçersiz kılınması için ortaya konulan çok ciddi kanıtlar dahi yok sayıldı. CHP'liler ile DP'liler arasında değişik yerlerde kavgalar oldu. Mersin ve DP'nin çok az oy farkı ile on milletvekili kazandığı Gaziantep'te çıkan olaylarda birkaç kişi öldü (Karpat,2012, s. 121).

Menderes liderliğinde DP hükümetinin en önemli antidemokratik uygulamalarından biri 12 Nisan 1960'ta CHP'nin silahlı bir ayaklanmayı organize ettiği ve basının da bu işin içinde olduğu iddiasını soruşturmak üzere kurduğu Tahkikat Komisyonu'dur. İddiaları araştırarak olan bu komisyonun 15 üyesinin tümü de iktidar partisinin milletvekilleri idi. Olağanüstü yetkilerle donatılan ve aldığı kararların kesin olacağı Komisyon, faaliyetlerinin daha başında üç şeyi yasakladı: 1. Siyasi partilerin ki bu CHP olmaktaydı, etkinliklerini; 2. Komisyonun etkinlikleri ile ilgili yayınları; 3. TBMM'de komisyon ile ilgili yapılacak görüşmeler ile bu görüşmeler hakkında yapılacak yayınları (Akşin, 2012, s. 257-258; Heper, 2011, s. 195).

DP iktidarı, demokratik yollarla değil bir darbe ile son bulmuştur. 27 Mayıs 1960 tarihinde askerler yönetime el koydu. Menderes ve iki arkadaşının idamı ile sonuçlanacak darbenin gerçekleşmesinin nedenleri iki noktada gerekçelendirilmiştir: Birincisi demokrasinin içine düştüğü bunalım ve kardeş kavgasını önlemek; ikincisi siyasal partilerin uzlaşmaz tutumuna son vermek. Darbeyi yapanlar tarafsız bir yönetimin hakemliğinde en kısa sürede çok partili hayata geçmenin sözünü vermekteydiler (Turan, 2019, s. 13).

4. SONUÇ

Otoriterizm olgusu, kendi içinde farklı uygulama biçimlerine sahiptir. Yasama ve yürütmenin tek elde toplandığı, yargının da büyük ölçüde yürütmeden bağımsız hareket etmediği monarşiden tutun seçimlerin yapıldığı, belli ölçüde temel hak ve özgürlüklerin güven altına alındığı rekabetçi otoriterizme kadar uzanan değişik otoriterizm çeşitleri bulunmaktadır.

Rekabetçi otoriterizm diğer otoriterizm biçimleri içinde göreceli demokratik sistemin özelliklerine en yakın olanıdır. Rekabetçi otoriterizmde seçimler yapıldığı gibi parlamento kurumu da bulunmakta, parlamento içinde muhalif unsurlara izin verilmektedir. Sistem,

kendisine demokratik bir görünüm vermek ve meşruiyetini halka dayandırmak kaygısı ile demokratik sistemlerdeki özgürlüklerin bir kısmına izin vermektedir. Örneğin yerine göre medya iktidara muhalefet edebilmekte, sivil toplum örgütleri birtakım faaliyetler yürütebilmekte, yargı göreceli bağımsız karar alabilmektedir. Ancak bütün bu göreceli özgürlük ortamı iktidarın hayati çıkarlarına zarar vermeyecek düzeyde olması gerekmektedir. Belki de rekabetçi otoriterizmi demokratik bir sistemden ayıran en önemli ayırt edici özelliği seçimlerin manipüle ediliyor olması, muhalefetin iktidara gelmesinin önünde büyük engellerin bulunması ya da iktidara gelememesidir.

Bu açıdan rekabetçi otoriterizmin özellikleri ile DP'nin uygulamaları arasında büyük paralellikler bulunmaktadır. DP, her ne kadar muhalefet olduğu dönemde iktidar olan CHP'ye getirdiği eleştirilerle CHP'nin bir takım demokratik açılımlar yapmasına vesile olmuş ve kendi iktidarının ilk yıllarında bazı demokratik açılımlar gerçekleştirmiş olsa da daha sonraki yıllarda özellikle halktan aldığı desteğin azalması ile beraber söz konusu demokratik tutumundan, büyük ölçüde, vazgeçmiştir. Nasıl ki rekabetçi otoriterizmde muhalefet susturulmaya çalışılmakta, medyanın özgür haber yapmasının önüne geçilmekte, sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri zorlaştırılmakta, yargıya müdahale edilmekte ise aynı şekilde DP iktidarı da benzer uygulamalar ile otoriter bir eğilim içinde olmuştur.

DP iktidarı, her şeyden önce, muhalefeti manipüle etmeye çalışmıştır. Örneğin seçim bölgelerini yeni seçim bölgelerine ayırarak muhalefetin gücünü zayıflatma çabası içinde olmuştur; yine basın baskı altına alma yöntemi DP iktidarı döneminde çok sayıda uygulamaya konu olmuştur. Özellikle muhalefetin radyodan kendini ifade etmesine izin vermemiş ancak Menderes başbakan kimliği ile her türlü mesajı seçmene aktarabilmiştir. Çıkardığı yasalarla basın özgürlüğü engellenmiş; gazete kağıdının ithali denetlenerek muhalif basın susturulmaya çalışılmış; birçok gazeteci göz altına alınmıştır. DP iktidarı döneminde örneğin yargıların erken emekli edilmesine olanak sağlayan yasa ile yargı baskı altında tutulmuştur. Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ile yargıda keyfilik had safhaya varmıştır. Yine Menderes özellikle 1954 milletvekili genel seçimleri sonrasında halktan aldığı büyük destekle kendi başına hareket etmiş, mecliste sadece kendisi için güvenoyu alarak sistemin kişiselleştirilmesine olanak sağlayacak uygulamaların içine girmiştir. Buradan aldığı güçle parti içinden gelen itirazlar karşısında muhalif olanlarla oturup konuşmak yerine onları partiden uzaklaştırmıştır.

DP'nin uygulamaları, niteliksel açıdan rekabetçi otoriter rejimlerin özelliklerini yansıtıyor olsa da DP'nin bu tür uygulamalarının DP'yi kavramsal açıdan otoriter bir kimliğin içine

soktuğu düşünülemez. Nitekim demokratik sistemlerde de manipülatif uygulamalara rastlanabilmektedir. Rekabetçi otoriter sistemleri demokratik bir sistemden ayıran iki temel özelliği bulunmaktadır: Birincisi seçimlerin iktidarı değiştirebilme yeteneğinden yoksun olması, ikincisi de kurumların baskı altına alınmasının sistematik olması. Bu çerçeveden bakıldığında, DP'nin seçimleri otoriter rejimlerdeki kadar manipüle edemediği, seçimlerin büyük ölçüde adil bir ortamda yapıldığı; yanı sıra basın yayın ve yargı gibi benzer kurumlar üzerindeki baskının otoriter düzenlerdeki kadar sistematik olmadığı düşünülebilir. Bu açıdan ciddi bir otoriterleşme eğilimi içinde yer alan DP iktidarını demokratik rejim ile rekabetçi otoriter rejim arasında bir yerde konumlandırmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. Sarmal Yayınevi.
- Ahmad, F. (2015). *Demokrasi sürecinde Türkiye 1945-1980*. Hil Yayın.
- Akşin, S. (2012). *Kısa Türkiye tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aron, R. (1976). *Demokrasi ve totalitarizm*. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri.
- Brancati, D. (2013). Democratic authoritarianism: origins and effects, www.annualreviews.org
- Çağla, C. (2015). *Merak edenler için demokrasi*. Bilgi Kültür Sanat Yayınları.
- Çavdar, T. (2004). *Türkiye'nin demokrasi tarihi*. İmge Kitabevi.
- Çavuşoğlu, H. (2009). Türk siyasal hayatında merkez sağ çizginin tarihi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 265-278.
- Demirel, T. (2016). Demokrat Parti iktidarı ve ordu. İçinde M. K. Kaynar (Haz.). *Türkiye'nin 1950'li yılları*, (ss. 267-284). İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2021). *Türkiye'nin uzun on yılı: demokrat parti iktidarı ve 27 Mayıs darbesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Durgun, G. B. (2012). Otoriter ve Totaliter Rejimler. İçinde Ü. Özdağ (Ed.). 21. Yüzyılda prens, (ss. 179-208). Kripto Kitaplar.
- Erdoğan, M. (2005). Liberalizm ve Türkiye'deki serüveni. İçinde T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce-liberalizm*, (ss. 23-40). İletişim Yayınları.
- Eroğul, C. (2019). *Demokrat Parti tarihi ve ideoloji*. Yordam Kitap.
- Glasius, M. (2018). What authoritarianism is ... and is not: a practice perspective. *International affairs*, 94(3), 515-533; downloaded from <https://academic.oup.com/ia/article/94/3/515/4992409> by Harran University user on 30 March 2021
- Hadenius, A. ve Teorell, J. (2007). Pathway from authoritarianism. *Journal of Democracy*, 18 (1), 143-157.

- Heper, M. (2011). *Türkiye'nin siyasal hayatı*. DK Yayınları.
- Heper, M. (2012). *Türkiye'de devlet geleneği*. Doğubatı.
- Heywood, A. (2015). *Siyasi ideolojiler*. BB101 Yayınları.
- İnan, S. (2002). *Muhalefette Adnan Menderes 1945-1950*. (Yayınlanmamış doktora tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnan, S. (2014). Demokrat Parti dönemi (1950-1960) siyasal kültür. *Muhafazakar Düşünce*, 11 (41- 42), 247-258.
- Kaan, O. (2021a). İktidar ve muhalefet ilişkileri çerçevesinde Demokrat Parti'nin birinci kongresi. *Akademik Hassasiyetler*, 8 (15), 165-187.
- Kaan, O. (2021b). Türkiye'nin demokrasi tarihinde 1946 yılı seçimleri. *Tarihin Peşinde*, Sayı: 25, 343-366.
- Kaan, O. (2021c). Demokrat Parti'nin ikinci kongresinde kabul edilen 'milli teminat andı'nın iktidar-muhalefet ilişkilerine etkisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 37, 507-539.
- Kahraman, H. B. (2010). *Türk siyasetinin yapısal analizi-II 1920-1960*. Agora Kitaplığı.
- Kanca, O. C. (2012). 1950-1960 arası Türkiye'de uygulanan sosyo-ekonomik politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19), 47-63.
- Karpat, K. (2012). *Türk siyasi tarihi*. Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2017). *Türk demokrasi tarihi*. Timaş Yayınları.
- Kassem, M. (2004). *Egyptian politics: the dynamics of authoritarian rule*. Lynne Rienner Publishers.
- Kaynar, M. K. (2016). Türkiye'nin ellili yılları üzerine bazı notlar. İçinde M. K. Kaynar (Haz.), *Türkiye'nin 1950'li yılları*, (ss. 15-38). İletişim Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2003). *Siyasal sistemler*. İmge Kitabevi.
- Koca, B. (2016). Ellili yıllarda merkez sağ: Demokrat Parti'nin özgürlük ile istismar arasındaki dini politikaları. İçinde M. K. Kaynar (Haz.), *Türkiye'nin 1950'li yılları*, (ss. 293-319). İletişim Yayınları.
- Levitsky, S. ve Way, L. (2002). Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 13 (2), 51-65.
- Levitsky, S. ve Way, L. (2010), *Competitive authoritarianism: the origins and dynamics of hybrid regimes in the post-cold war era*. homes.ieu.edu.tr/ibagdadi/INT435/Readings//General/Levitsky-Way Stanford%20-%20Competitive%20Authoritarianism.pdf
- Lewis, B. (1996). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Türk Tarih Kurumu.
- Linz, J. (1984). *Totaliter ve toriter rejimler*. "S" Yayınları.

- Marquez, X. (2019). *Demokrasi dışı siyaset otoriterlik, diktatörlük ve demokratikleşme*. İletişim Yayınları.
- Mete, O. (1947). *Bütün tafsilat ve akisleriyle Demokrat Parti'nin 1'inci büyük kongresi 1 ocak 1947*. Ticaret Dünyası Matbaası.
- O'Donnell, G. (1990). Tensions in the bureaucratic authoritarian state and the question of democracy. İçinde D. Collier (Der.), *The New authoritarianism in Latin America*, (ss. 285-318). Princeton University Press.
- Oğuz, M. C. (2019). Otoriter rejimlerde demokratik kurumların işlevi: siyasi partiler, parlamento ve seçimler. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, XII (1), 66-85.
- Okutan, Ç. (2012). Siyasal sistemler. İçinde H. Çetin (Ed.), *Siyaset bilimi*, (ss. 189-219). Orion.
- Sarıçoban, G. (2005). *Çok partili hayata geçişte iktidar muhalefet ilişkileri (1946-1950)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Seyaz, A. (2018). Bir melez rejim örneği olarak rekabetçi otoriteryanizm. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (3), 190-204.
- Şenol-Cantek, F. (2016). Elli yıllar Türkiye'sinde basın. İçinde M. K. Kaynar (Haz.), *Türkiye'nin 1950'li yılları*, (ss. 423-450). İletişim Yayınları.
- Takım, A. (2012). Demokrat Parti döneminde uygulanan ekonomi politikaları ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67 (2), 157-187.
- Taylan, Ö. (2021). *Demokrat Parti'nin siyasetin demokratikleşmesi ve otoriterleşmesine etkisi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Toker, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı yılları 1944-1973*. Bilgi Yayınevi.
- Toker, M. (2020). *Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları 1944-1960*. Bilgi Yayınevi.
- Topçu, İ. ve Topçu, S. A. (2017). Adnan Menderes'in yargılanması ve idamı. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 61, 59-80.
- Turan, Ş. (2019). *Türk devrim tarihi*. Bilgi Yayınevi.
- Türköne, M. (2010). Siyasal sistemler. *Siyaset*. Opus Yayınları.
- Uluç, V. (2020a). Türkiye'de çok partili sisteme geçiş: iç ve dış dinamiklerin analizi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 465-486.
- Uluç, V. (2020b). Türk Siyasal Hayatı'nda Demokrat Parti dönemi. İçinde H. S. Kıroğlu (Ed.), *Sosyal, beşerî ve idari bilimler alanında akademik çalışmalar*, (ss. 113-134). Gece Kitaplığı.
- Yalman, A. E. (1971). *Gördüklerim ve geçirdiklerim IV*, İstanbul; Akt. Ahmad, F. (2015). *Demokrasi sürecinde Türkiye 1945-1980*. Hil Yayın.

Yengil, O. (2016). *Totalitarian and authoritarian regimes: a comparison of stalinism and putinism*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zürcher, E. J. (2005). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İletişim Yayınları.